

Állandóság és biztonság a családban

CSEH-SZOMBATHY
LÁSZLÓ

Budapesten született 1925-ben. Szociológus, az ELTE Szociológiai Intézetének egyetemi tanára. 1993-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

A párkapcsolatok

A Magyar Katolikus Püspöki Kar *A boldogabb családokért!* című körlevele mindazokhoz szól, akik elkötelezetten keresik az utat életük jobbá, nemesebbé tételére, és felelősséget éreznek az ország minden lakosának sorsáért. Írásomban azokat a változásokat igyekszem elemezni, amelyek a magyar családok életében az utolsó évszázadban, különösen pedig az utolsó évtizedben lejátszódtak.

A család elbizonytalanodásának három területéről szólnék; először arról, amely a párkapcsolatok kialakulásánál jelentkezik és egyre szélesebb körben terjed. A második a megkötött házasságok felbomlásának növekvő gyakorisága, a harmadik a szülő-gyermek viszony átalakulása.

A magyar társadalomban évszázadokon keresztül dominált a párkapcsolatok alakulásának az a rendje, amely nagyjából meghatározta a lehetséges partnerek körét és azokat az érintkezési formákat, amelyek a közöttük alakuló viszony szempontjából a társadalmi környezet szerint illendőek voltak. Szakkifejezést használva a kapcsolati, majd házassági döntésnél a homogámia dominált, az érintkezésnél pedig szigorú korlátok közé fogta a házasság előtti ún. premaritális szexuális érintkezést.

Az évtizedről évtizedre növekvő társadalmi mobilitás megnyitotta az utat a heterogámiának, a pillanatnyilag más társadalmi csoportokhoz tartozók közötti viszony, házasság létrejöttének és a szabadabb szexuális érintkezésnek. Sem az egyik s különösen a második nem volt példa nélküli: a múltban is előfordult, de az uralkodó társadalmi normákba ütközött, és rányomta bélyegét a szabályokat sértőkre.

A legnagyobb változás Magyarországon az utóbbi két évtizedben következett be, amikor a házasságkötés mint a párkapcsolat addig normálisnak tekintett kiemelkedő eseménye elveszítette jelentőségét a népesség szélesebb köreiben, és helyébe a házasságkötés nélküli együttélés lépett. Tekintettel arra, hogy a házasságkötés nélküli együttélés nem igényel semmiféle adminisztratív regisztrálást, így ezek évről évre való növekedését nem tudjuk pontos adatokkal alátámasztani. Megbízható adatokat kaphatunk akkor, ha a házasságkötők arányának változását nézzük, s ebből következtetünk az együttélők számára.

Házasságkötések száma 1000	nőten férfira	hajadon nőre
1970	81	108
1980	76	111
1990	53	75
1998	29	39

Az adatok azt mutatják, hogy a házasságkötések gyakorisága az utóbbi 30 évben radikálisan csökkent.

A statisztikai adattal alátámasztott másik változás a házasságon kívül történt szülések adatsora. Ez esetben sem feledkezhetünk meg arról, hogy ilyen szülések a múltban is voltak. Egyes országokban, mint például Svédországban, Dániában, de a szomszédos Ausztriában is a közvélemény korábban is toleránsabb volt a házasságon kívüli születéseket illetően. Nálunk az anya többnyire elhagyott leány volt. Ezzel szemben a házasságon kívül szülő mai nők zöme állandó partnerrel él együtt, és a közösség, amelyben élnek, többnyire elfogadja, a házasságon belüli szülésekkel azonos módon kezeli őket. A házasságon kívül született gyermekek aránya az utolsó két évben 12% volt.

Házasságkötés — együttélés

A házasságkötés kerülése, az együttélés terjedése alapvető szemléletváltozásra utal. Eredete az érzelmek megnövekedett jelentőségére vezethető vissza. A korábbi évszázadokban a házasságkötés alapvető kötelességek, funkciók ellátására létrejött szövetség volt, amely gazdasági egység, szexuális közösség, reprodukciós feladatot betöltő intézmény volt, és az egymáshoz fűződő érzelmi kapcsolat többnyire másodlagos jelentőséggel bírt. A romantika kora hozta ebben a változást: új társadalmi normák váltak mértékadóvá, amelyek szerint a szerelem nélküli házasságkötés megvetést vagy legalábbis sajnálkozást váltott ki.

A legújabb korban megingott az emberek bizalma az érzelmek, az egymás iránti szerelem-szeretet tartósságában. A dinamikus emberképek és az emberi érzelmek labilitásának inkább megfelelt a partner, mint a házastárs.

Vitathatatlan, hogy az érzelmek bizonytalanok, de nem szükségszerű, hogy az emberről, a világról alkotott szemlélet más elemei ne jussanak olyan szerephez, mely a házasságot stabilizálja. Ilyen az egymás iránti kötelességtudat és a kötődés a másikhoz, annak beépülése társa gondolkozásába, és a menthetetlenül előforduló házastársi konfliktus kezelése. Ezek ellen hat az individualizmus, az önmegvalósításra való törekvés kultusza, a tömegkommunikáció és a házasság tartósságával kapcsolatos szkepszis.

Bizonyos nézetek szerint a házasságon kívüli együttélés próbaházasság, amely kiszűri az egymáshoz nem illő párokat és eredményük, hogy a megkötött házasságok stabilabbak. Reprezentatív felmérésekből kitűnik, hogy az együttélések labilitása meghaladja a legális házasságokét.

A válások számának alakulása

A labilitás növekedésének másik bizonyítéka a bontóperek, a válások által megszüntetett házasságok gyakorisága. Ennek a jelenségnek a vizsgálatát megkönnyítik a válásokról a bíróságok által vezetett anyakönyvek. 1897 óta a válások abszolút száma a következőképpen alakult:

1897	500
1900	1100
1910	2900
1921	6200
1930	5500
1938	5800
1949	12600
1959	21900
1970	22800
1980	27800
1990	24900
1998	25800

Az idősor nem szorul hosszabb magyarázatra. A polgári házasság bevezetését követően az I. világháborúig folyamatos volt az emelkedés, de mai szemmel nézve a házasságoknak csak egy töredékét érintették a válások. Ugrásszerű emelkedés követte az I. világháborút, de ezt követően stabilizálódott a válások száma. A következő jelentős emelkedés a II. világháború után következett be, és ezután nem volt megállás az 1980-as évek végéig. Az ekkor megfigyelhető csökkenés, majd a magas szám melletti állandósulás esetében nem szabad megfeledkezni az előbbi pontban tárgyalt házasságkötés nélküli együttélések terjedéséről: a jelenlegi magas válási számok a házasságokhoz viszonyítva még kritikusabb képet mutatnak; az együttélések esetében nincs válás, s ezek felbomlása nem is szerepelhet a mutatók elkészítésénél.

A válás mint konfliktusmegoldási forma

A válások bármelyik mutatójának a 20. században lezajlott növekedése azt jelzi, hogy a házasságok egyre nagyobb hányadánál a felek házasságuk felbontását a házasság során jelentkező nehézségek, konfliktusok egyik bevett megoldásának tekintik. Ez a házasságra vonatkozó normák átalakulásának következménye, amely mögött a lakosság nagy részének szemléletében bekövetkezett változás áll.

Míg a 20. század elején a válás stigmatizált volt, a nagy többség elítélte azokat, akik házasságukat felbontották, és a velük való további érintkezésben fenntartás, gyanakvás jelentkezett, addig mára a válás gondolata nem vált ki ellenérzést, az egyes házasságokban kezdettől fogva jelen van. Ez a változás kapcsolódik a modern társadalomban bekövetkezett szekularizálódáshoz, a keresztény egyházak súlyának csökkenéséhez és az egyes emberek magatartását befolyásoló racionalizmus terjedéséhez. Ez utóbbi szerint amennyiben a házasság nem hozza meg az eredeti vágyak

kielégítését, akkor célszerű ennek véget vetni, és másik partnerrel próbálkozni. Magától értődően ezáltal minden házasság átmenetivé válik, és a „házassági piacon” nemcsak a nőtlenek, hajadonok, özvegyek jöhetnek számításba, hanem a házások is.

A válások érzelmi vetülete

A válások persze nem zajlanak le megrázkódtatás nélkül. Az emberi lélek egyik alapvető vonása a kötődés a korábbi évek, évtizedek során megszokott intézményekhez, személyekhez, amelyeknek az ember jelentőséget tulajdonít — tulajdonított. Ezek mintegy beépülnek a tudatba, az érzelmekbe, és csak fokozatosan, egy-két évi szakítás után halnak el, válnak közömbössé. Számos vizsgálat eredményei bizonyítják, hogy ez a válásra különösen jellemző: a válás után hosszabb időre van szükség, amíg az egykori házastársak számára teljesen semleges lesz a másik, és többé nem foglalkoztatja a kérdés, melyek voltak azok a lépések, amelyeket meg kellett volna tenni a kapcsolat fenntartása érdekében.

A gyermekek

A válásoknak legfőbb áldozatai a házasságból származó kiskorú gyermekek. Itt is szerepet játszik a szülőkhöz való kötődés, amely esetenként változó időtartam alatt gyengül meg abban a mértékben, hogy már nem dominál a gyermek érzelmi világában. Akkor rövidebb ez a periódus, ha a szülő és a gyermek közötti viszonyra az individualista apa vagy anya sohasem fordított nagyobb gondot.

Az érintett gyermekek száma tekintélyes. A válások több, mint 70%-ában döntenie kell a bíróságoknak a házasságból született kiskorú gyermek elhelyezéséről. A II. világháború előtt a válások mintegy 40%-ánál jelentett problémát, hogy volt kiskorú gyermek is, azaz a többség gyermektelen volt, vagy a gyerekek már felnőttek a válás idejére.

A felnövekvő gyerekek mintegy 20%-a megy át nagykorúvá válása előtt a szülei elválása okozta traumán. Ez az arány azt jelenti, hogy a gyerekközösségek hozzászoknak, mintegy természetesnek veszik a szülők válását.

A házasság, a család megingása mára már társadalmi méretű jelenség. A keresztény családokra jellemző stabilitás helyreállítása sok irányból induló törekvésektől remélhető. E lépések között a legkevésbé hatékonyak a válások lehetőségét korlátozó joggyakorlat bizonyult. Nagyobb reményeket fűzhetünk egy olyan általános családpolitikához, amely a házasságkötéshez, a családok működéséhez szükséges életkörülményeket javítaná. Nagy fontosságot tulajdoníthatunk a tudati szféra alakításának: fontos a bizalom légkörének helyreállítása. Ez utóbbi akkor ígéretes, ha nemcsak a magunk erejében, elhatározásában bízunk, hanem az Úr Isten szeretetét, jóakarátát tekintjük alapnak családi életünk formálásában.